

ISSN 0350–185x
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXIII, СВ. 3–4

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџићан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина Ј. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пијер, др Слободан Реметић, др Живојин Сијанојчић,
др Срејко Танасић, др Зузана Тојолићска, др Анајолиј Турилов,
др Викџор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2017

LUBOR KRÁLIK, *STRUČNÝ ETYMOLOGICKÝ
SLOVNÍK SLOVENČINY.*

Bratislava: Veda, 2015, 704 str.

У издању Института за лингвистику „Људевит Штур“ Словачке академије наука објављен је 2015. године *Stručný etymologický slovník slovenčiny* (Концизни етимолошки речник словачког језика, у даљем тексту SESS) Љубора Кралика.

Словачка лексика је до сада била етимолошки обрађена у речнику Вацлава Махека из 1957. године (*Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*). Друго издање овог речника (из 1968. године) носи наслов *Etymologický slovník jazyka českého* и разликује се од првог утолико што је у њему словачка лексика навођена само у оквиру словенских паралела за чешке речи. Словачки лингвиста Шимон Ондруш започео је у другој половини XX века рад на етимолошком речнику словачког језика. Било је планирано издавање најпре једнотомне популарне, а затим и вишетомне научне верзије речника, али та замисао никада није остварена.

Питање израде етимолошког речника постало је нарочито актуелно деведесетих година XX века, након што је у Институту за лингвистику „Људевит Штур“ започето са израдом историјског и дијалектолошког речника. Оба речника су донела нови материјал који је требало и етимолошки обрадити. Стога је 1997—1998. године у оквиру Одсека за историју словачког језика формирана самостална етимолошка радионица. Љубор Кралик је тада као први запослени започео рад на речнику.

Израда свеобухватног научног речника захтевала би не само много времена, већ и ангажовање читавог тима стручњака, што према речима аутора још увек премашује персоналне и организационо-техничке могућности словачке лингвистике. Зато је речник конципиран као научнопопуларан и намењен је широј културној јавности.

Концепцијом речника условљен је и избор лексике. Приликом састављања списка одредница за основу је узет *Kratký slovník slovenského jazyka* (KSSJ), као речник који садржи лексику савременог књижевног језика. У SESS су у оквиру самосталних одредница обрађене оне речи које се са становишта савременог језика могу сматрати немотивисанима. Поред тога, укључене су и неке речи којих нема у KSSJ, или су у њему наведене као неправилне са становишта језичке културе, а из етимолошке перспективе их је требало обрадити као посебне одреднице. Историјска и дијалекатска лексика се не обрађује посебно, већ само у функцији етимологисања неке од речи из савременог књижевног језика.

Одреднице се нижу абecedно, а уколико једна за другом следе речи које припадају истом етимолошком гнезду или позајмљенице истог крајњег порекла, оне се обједињују, укључујући и речи које су позајмљиване различитим путевима и у различито време (нпр. *brutálny* < лат. *brūtālis* < лат. *brūtus* и *brutto* < ит. *brutto* < лат. *brūtus*). Обједињују се и суседне одреднице чија блискост почива на народној етимологији (нпр. *bok* и *bokombrada* < нем. *Backenbart*). На тај начин се читаоцу скреће пажња на разноликост израза потеклих од истих или сродних етимона. Свака од ових независно позајмљених речи истиче се масним слогом.

Исти принцип примењује се и код хомонима. Они су истакнути масним слогом и означени бројевима, али су обједињени у једну одредницу. Издвајају се три врсте хомонима: 1) етимолошки хомоними, односно формално подударне речи различитог порекла, као што су *čelo*¹ ‘чело’ < псл. **čelo* и *čelo*² ‘виолончело’ < нем. *Cello* < *Violoncello*, *kozak*¹ ‘врста гљиве’ < *koza* < псл. **koza* и *kozak*² ‘козак’ < укр. *козак*, *mul*¹ ‘мула’ < лат. *mūlus* и *mul*² ‘газа’ < енгл. *mull* итд.; 2) речи истог крајњег порекла које су имале различити семантички или творбени развој, као што су *granát*¹ ‘врста полудрагог камена’ < лат. (*lapis*) *grānātus*, *granát*² ‘нар’ < лат. (*mālum*) *grānātum* и *granát*³ ‘граната’ < ит. *granata* < лат. *grānāta* < лат. *grānātum*, *znak*¹ ‘знак’ и *znak*² ‘леђно пливање’ < *znak*¹ итд.; 3) хомоними који су се значењски издвојили из исте вишезначне речи, као што су *pojit*¹ ‘напајати’ и *pojit*² ‘спајати’, *zámok*¹ ‘катанац’ и *zámok*² ‘замак’ итд.

Одреднице имају дводелну структуру, при чему су делови графички одвојени знаком •.

Први део одреднице садржи насловну реч истакнуту масним слогом. Код појединих речи затим следи информација о изговору, преузета из KSSJ, а уколико је то релевантно са становишта етимо-

логије, и граматичке информације. Даље се дају стилски квалификатори, на основу KSSJ и других описних речника. Значење се наводи у случају да реч не припада најужем језгру лексичког фонда. Уколико је потребно, даје се и старије или дијалекатско значење. Уводни део одреднице завршава се информацијом о првој писаној потврди речи. У већини случајева се наводи век, са изузетком новијих твореница за које се не даје прва потврда у словачком језику, већ у другом делу одреднице стоји тачна година њиховог настанка у језику из којег су потекле (нпр. *agnosticismus* 1869. у енглеском, *aids* 1982. у енглеском, *benzin* 1833. у немачком, *ichtyol* 1884. у немачком, *kubizmus* 1908. у француском, *monokiny* 1946. у француском итд.).

Други део одреднице доноси етимолошко тумачење. Код речи прасловенског порекла даје се познопрасловенска реконструкција, а словенске паралеле се наводе само у оној мери у којој је то неопходно за реконструкцију старијег облика (нпр. код одреднице *ja* за реконструкцију старијег **jaz* као паралела се наводи стчеш. *jáz*, а за реконструкцију псл. **azъ* – стсл. азъ и буг. *аз*). Уколико се даје дубља индоевропска етимологија, наводе се и паралеле из других индоевропских језика. Речи настале у периоду самосталног развоја словачког језика (након X века) објашњавају се у контексту историје словачког језика или словачких дијалеката. Код позајмљеница се наводи непосредни етимон, а његова даља етимологија се даје некада више, а некада мање подробно. Речи које немају неспорну етимологију означене су као нејасне и уз њих се не даје опширнија дискусија. Не наводе се мишљења која су застарела или оповргнута, већ само она која се могу наћи у актуелној литератури.

Иза етимолошког тумачења насловне речи наводе се изведенице, истакнуте масним слогом и курзивом. На крају одреднице налазе се упућенице на друге повезане одреднице.

Како је речник замишљен пре свега као популаран, аутор се трудио да даје мање фонолошких, морфолошких и творбених информација, ставивши акценат на семантику и културну историју речи. Тако нпр. одредница *cyrilika* садржи информације о творцу првог словенског писма, одредница *intelekt* објашњење настанка значења речи *inteligencia* ‘слој људи који се баве интелектуалним радом’, које потиче из XIX века, када се у Русији овом речју почела називати група људи који су тежили реформама, одредница *mati* информације о томе када су основане Матица српска, чешка, словачка итд. и о томе чиме је мотивисан њихов назив, одредница *o. k.* објашњење како је амерички политичар Мартин ван Бјурен својим надимком

(*Old Kinderhook*) и слоганом током кампање допринео ширењу ове од раније познате скраћенице итд.

За разлику од научнопопуларних речника других словенских језика, какви су нпр. *Slovenski etimološki slovar* Марка Сноја или *Słownik etymologiczny języka polskiego* Вјеслава Бориша, који се ослањају на већ постојећу речничку традицију (*Etimološki slovar slovenskega jezika* Францета Безлаја, односно *Słownik etymologiczny języka polskiego* Александра Брикнера и *Słownik etymologiczny języka polskiego* Франћишека Славског), речник Љубора Кралика претходи свеобухватном научном речнику и треба да послужи као полазиште за даља етимолошка истраживања усмерена ка његовој изради.

Соња Б. Манојловић*

Институт за српски језик САНУ**

*

* sonja.manojlovic@isj.sanu.ac.rs

** Приказ је резултат рада на пројекту „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*“ (178007), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.